

MƏTNŞÜNASLIQ

N.Əliyeva. Nəsiminin anadilli divanının Azərbaycan və İraq nüsxələrinin müqayisəli təhlili // Əlyazmalar yanmır, 2019, №2 (9), s.164-168.

UOT: 801.73

Nərgiz Əliyeva

elmi işçi

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Bakı ş., İstiqlaliyyət küç.26

e-mail: esmerhva23@gmail.com

NƏSİMİNİN ANADİLLİ DİVANININ AZƏRBAYCAN VƏ İRAQ NÜSXƏLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Məqalədə müqayisələr İmadəddin Nəsiminin anadilli "Divan"ının akademik Həmid Araslı və professor Qəzənfər Paşayev tərəfindən nəşrə hazırlanan nüsxələri əsasında aparılıb. Hər iki divan nüsxəsində şairin bəzi qəzəllərində aşkar olunan fərqlər bu variantlardan gətirilən nümunələrlə əyanlaşdırilib. Aşkarlanan fərqlərin nə ilə bağlı olması tərtibçilərin öz qeydləri ilə əsaslandırılıb.

Açar sözləri: *Nəsiminin İraq "Divanı", əruz vəznə, münsərih bəhri, təfilə qruplaşması.*

Giriş

Bu yaxınlarda Nəsimi Divanının İraq nüsxəsinin Bakıda latın qrafikası ilə nəşri ölkəmizdə böyük şairin anadan olmasının 650 illiyinə layiqli töhfə olmaqla nəsimisevərlərin böyük rəğbətində səbəb oldu. Filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, istedadlı qələm sahibi Qəzənfər Paşayev tərəfindən nəşrə hazırlanan bu əsər təkcə ölkəmizdə deyil, onun hüduqlarından çox-çox uzaqlarda böyük əks-səda verdi.

Doğrudur, Nəsimi Divanının İraq nüsxəsi İraqın Kərkük vilayətinin Tus Xurmatu qəzasının Bəşir kəndində yaşayan, yaşı yüzdən ötmüş, özünü Şah İsmayılın nəvə-nəticələrindən hesab edən Səyyad Heydərdən 1972-1975-ci illərdə Əbdüllətif Bəndəroğlu əldə etmişdir. Prof. Q.Paşayevin verdiyi məlumatlara görə İraq divanının üzü Molla Turab ibn Molla Səfil ibn Molla Əmin tərəfindən miladi təqvimilə 1853-cü ildə (hicri tarixi ilə 1269) üzü köçürülmüşdür. İraq divanı 286 səhifədən ibarət olub. Şairin 400-dən artıq şeirini əhatə edir. Bunlardan 398 şeir Nəsimi təxəllüsü ilə, 3 şeir isə Səyyid Nəsimi təxəllüsü ilə bitir. İraqlı alim Ə.Bəndəroğlu nədənsə Divanı tam şəkildə deyil, yalnız oradakı 95 şeiri nəşr etdirir (Bağdad,1973). Bundan əlavə, Ə.Bəndəroğlu həmin nüsxəni digər nüsxələrlə müqayisə etmədiyindən ciddi qüsuralara yol vermiş, təhrif olunmuş mülahizələr söyləmişdir.

İlk dəfə İ.Nəsimi divanının İraq nüsxəsinin digər əlyazmalar və nəşrlərlə müqayisə edən prof.Q.Paşayev nəsimişünaslıqda maraq doğuran kifayət qədər ciddi faktları üzə çıxarmışdır. O, böyük zəhmət bahasına Nəsiminin İraq Divanı nüsxəsini S.Mümtazın «Seyid İmaməddin Nəsimi»(B., 1926), prof. M.Quluzadənin «Nəsimi «Seçilmiş şeirləri»(B.,1962), Akademik

H.Araslının «İmadəddin Nəsimi» (B., 1972) və Nəsimi «Seçilmiş əsərləri» (B.,1973), prof. C.Qəhrəmanovun Nəsimi. «Məndə sığar iki cahən» (B.,1973) və ərəb əlifbası ilə çap etdirdiyi «Nəsimi əsərlərinin elmi-tənqidi mətninin üçcildliyi» (B., 1973) kitabları ilə müqayisə edir. Bu müqayisə zamanı o, Nəsiminin məlum olmayan 14 şeirini aşkar edir. Bunlar «İştə gör», «Ondan çıxar», «Göstərir», «Yoxdur minnətim», «Bilənə», «Əlidir», «Ol», «Degilmidir», «Yenə fəslə-bahar oldu...», «Nigara», «Gəl ey sərəkəş», «Qılan hər nəsnəyi», «Camalın», «Ay camalın cülvəgahı...» şeirləridir. Ən əhəmiyyətli bu idi ki, prof. Q.Paşayev Nəsimiyə aid olması ehtimal edilən 129 şeirdən 68-ni İraq Divanında üzə çıxarmışdır!

İraq Divanı nüsxəsinin şairin ədəbi-bədii irsinin hərtərəfli öyrənilməsinə müsbət kömək edəcəyi şübhə doğurmurdu. Bu Divanın öyrənilməsi sayəsində Nəsiminin «Olmaz», «Ol» rədifli şeiri aşkar edilərək onun bədii irsinə daxil edilmişdir.

Nəsimi Divanının İraq nüsxəsini diqqətlə araşdıran prof. Q.Paşayev ədəbiyyat tariximizə qaranlıqda qalan bir sirtinin üstünü açır: məlum olur ki, Ermənistan Əlyazmaları Elmi-tədqiqat İnstitutunun ərəb yazılı abidələri fondunda 517 nömrə altında saxlanılan Nəsimi Divanının əlyazma surəti 1701-ci (hicri-1113) ildə Təbrizdə əldə edilən nüsxəsi də Tusda (Kərkük vilayətində) əldə edilmişdir.

Prof.Q.Paşayevin bu xidməti nəsimişünaslığın inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil edir, o, ölməz şairin əbədiyyətə qovuşmuş müqəddəs ruhu qarşısında özünün vətəndaşlıq borcunu şərəflə yerinə yetirmişdir.

Prof.Q.Paşayev Nəsimi Divanının İraq nüsxəsinin nəşri zamanı burada verilmiş şeirlərin əruzun hansı bəhrində yazıldığını bildiren təfilələri də göstərməsi təqdirəlayiq işdir. Bu da az əhəmiyyətli iş deyil. Belə ki, zamanımızda əruzun bəhr növlərini, təfilələrinin işlənmə məqamını bilənlərin sayı ildən-ilə, gündən-günə azaldığı bir dövrdə Nizami, Füzuli, Nəsimi kimi şairlərimizin hansı bəhrədə, hansı təfilə variantlarında şeir yazmaq sənətindən baş çıxarsınlar. Çünki təfilə əruzda ilkin ritm mənbəyi olmaqla misraların hansı avazla oxunacağına düzgün istiqamət verir, şeir ölçülərini dəqiqləşdirir. Uzun və qısa saitlərin müəyyən tənəsüblə düzülüşü şeirin ritmik strukturuna aydınlıq gətirdiyi kimi, misranın semantik yükünün ayırd edilməsində müstəsna rol oynayır.

Çox istərdik ki, hörmətli alimimiz misra ölçülərini – təfilələri göstərməklə onların hansı bəhrə və bəhrin hansı növünə aid olmasını da göstərəydi. Bu işi görərkən əvvəl əruzun bəhr növü, sonra isə həmin bəhrin hansı növünün işlədilməsi məlumatların tam əhatəliyinə səbəb olardı.

Divanın İraq nüsxəsində verilmiş qəzəllərin bəhr növləri çox dəqiqliklə ayırd edilmişdir. Lakin bəzi şeirlərin təfilə növləri göstərilərkən burada Azərbaycan əruzunda işlənməyən və ya təsadüf olunmayan təfilə qruplaşmalarına rast gəlirik. Belə ki, kitabın 54-cü səhifəsindəki «Eysü tərəb yarı-gülüzar ilə xoşdur» misrası ilə başlayan qəzəlin təfiləsi müstəfilün fəUlin müstəfilün fəUlin kimi göstərilmişdir. Məlumdur ki, müstəfilün rəcəz bəhrinin təfiləsidir, o münsərih bəhrində rəcəzdə olduğu kimi işlənmə bilməz.

Münsərih bəhrində müftəilün təfiləsi işlənilir. Yalnız münsərihin V növündə o. müstəfilün şəklində qalır. Yəni müstəfilün-fəUlin şəklində misranın həcmi təfilənin tələblərini ödəmir. Eləcə də kitabın 55-ci səhifəsində ki «Vəslinə kim ki, irmədi, dərdi-əzab içindədir»... Şeirin təfiləsi müftəilün məfAilün–müftəilün-məfAilün kimi göstərilmişdir. Əslində isə bu şeir rəcəz bəhrinin III növündə deyil, münsərih bəhrinin I növündə yazılmış və təfiləsi müftəilün-fAilün-müftəilün-fAilün(lan) şəklində olmalıdır.

Çox şübhəsiz, Nəsimi Divanının gələcək nəşrlərində qeyd etdiyimiz cəhdlərə daha diqqətlə yanaşılacaqdır.

Nəsimi Divanının İraq nüsxəsinin nəşri həm də belə bir zərurəti doğurur ki, şairin bədii irsinin digər nəşrlərlə müqayisə edilib tam külliyyatı nəşr edilsin. İraq nüsxəsində Nəsiminin oxucularımıza məlum olan iki şeirinə – «Ey əzəli can ilə cananımız» və «Dilbəra...» qəzəllə-

rinə burada rast gəlmədik... İraq nüsxəsində də elə şeirlər vardır ki, onlar digər nəşrlərdə yoxdur.

Zaman Nəsimi Divanının, digər nüsxələrlə müqayisəli tam külliyyatının nəşr olunması zərurətini doğurmuşdur. Nəsimi “Divan”larının müqayisəsi zamanı çoxsaylı təhriflərə, mətnlərdəki söz və ifadələrin yazılışında köklü fərqlərə, vəzn nöqsanları faktları ilə rastlaşırıq. Belə ki, Bakı (1973) və İraq nəşrlərinin (B, 2018) cəmi 3-4 şeirini müqayisə edərkən külli miqdarda təhrif və imla səhvləri ilə üzləşdik. Müqayisə zamanı şairin “Qanı bir əhdü peymanı bütün yar?”, “Dərdü qəm ilə yandı könül, yar bulunmaz”, “Yüzünü məndən nihan etmək dilərsən, etməgil, “Məndə sığar iki cahan ” kimi qəzəllərini diqqət mərkəzinə gətirdik və aşağıdakı nöqsanlarla üzləşdik (tərtib etdiyimiz cədvəldə hansının daha doğru olmasını göstəririk).

Bakı nəşrində (1973-cü il)	İraq nüsxəsində (B,2018)
Qanı <u>dil ilə</u> iqrar eyləyən kim (düzdür) (s.346)	Qanı <u>dilində</u> iqrar eyləyən kim (s.64) (səhvdir)
<u>Nə qəm</u> gər cümlə aləm olsa əğyar. (səhvdir)	<u>Qamu aləm nə gəm</u> gər olsa əğyar. (düzdür)
Qamu dünyadə, yarəb, <u>şol əmin</u> kim! (düzdür)	Qanı dünyadə yarəb <u>bir əmin</u> kim (səhvdir)
Kim anda gizlənə <u>min dürlü</u> əsrar (düzdür)	Kim anda gizlənə <u>bir dürlü</u> əsrar. (səhvdir)
II Şeirdə	
<u>Neçə</u> kişilər dəviyi islam edər... (səhvdir) (s.329)	<u>Ancə</u> kişilər dəviyi islam edər... (düzdür) (s.110)
İdrar bulunmaz (səhvdir)	<u>İqrar</u> bulunmaz (düzdür)
<u>Üş elmə</u> (düzdür) xiridar	<u>Uş fəzlə</u> (səhvdir)
Hər kişidə... (səhvdir)	<u>Hər baş</u> ki, var... (düzdür)
Var özünü faş etmə Nəsimi, kişiye kim (səhvdir vəzn pozulub)	Var özgəyə baş etmə Nəsimi sirrini kim (düzdür)
Zərq işi, <u>ziya üstə</u> kasad eylədi elmi (düzdür)	Zərq işi <u>ziya etdi</u> , kasad eylədi elmi (səhvdir)
Çün <u>dil diləyi</u> əndəki büsyar bulunmaz (səhvdir)	Çün dərdə timar istədim, bisyar bulunmaz (düzdür)
“Etməgil”... şeiri üzrə	
Bəzgi-nəsrin üzrə mişkin zülfünü sən dağıdıb (düzdür) (s, 122)	Bərgi nəsrin üzrə <u>yarəb, saçlarını</u> dağıdıb. (səhvdir) (s, 156)
Çünki eşqinin məskənidir könlümün <u>viranəsi</u>	Çünki eşqin məskənidir könlümün <u>kaşənəsi</u> (ifadə səhvdir)
Çün yəqin bildi Nəsimi <u>ağzının</u> var olduğunu (ifadə təhrif olunub)	Gün yəqin bildi Nəsimi <u>eşqini, oldu qəmi</u> (misra təhrif olunub, vəzn pozulub)
Əslində olmalıdır:	

Çü yaxın bildi Nəsimi eşqinin var olduğunu	
“...Sığmazam” qəzəli üzrə	
Ərş ilə fərşü kafi-nun (düzdür)	Ərş ilə yş kafi nun (s.158) (misrada mənə təhrif olunub)
Kəs sözünü və əbsəm ol (düzdür)	Kəs sözünü <u>uzatma kim</u> (ifadə təhrif olunub)
Sən bu nişanla bil məni (düzdür)	Bu nişan <u>ilə bil məni</u> (ifadə təhrif olunub)
Zatiləyəm sifət ilə, dilşəkərəm nəbat ilə (ifadə təhrif olunub)	Zatiləyəm sifət ilə, qədriləyəm bərat ilə (daha doğrudur)
<u>Bəstə dəhanə</u> sığmazam (ifadə təhrif olunub)	<u>Püstə dəhanə</u> sığmazam (doğrudur)

Nəticə

Belə, fərqlərə şairin digər qəzəllərində də rast gəlirik. Bu hər şeydən əvvəl, Nəsimi divanlarının üzünü köçürən katiblərin işidir, bəzən mətnlər düzgün oxunmamış, bəzən isə katiblər qəzəllərin üzünü öz istədikləri şəklə salmışlar. Nəsiminin tam külliyatının nəşr olunması zamanı işçi qrupu yaradılmalı, əksər əlyazmalar bir-birilə tutuşdurulmalı daha ağıla, məntiqə uyğun gələn, vəzn və formal poetik-xüsusiyyətlərin qorunub saxlanılmaqla nəşr edilməsi vacibdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İmadəddin Nəsimi seçilmiş əsərləri. Toplayıb tərtib edəni akademik, Həmid Araslı B, 1973.
2. İmadəddin Nəsimi. İraq Divanı. Toplayıb nəşr edəni prof.Qəzənfər Paşayev. Bakı, 2018.
3. M. Quluzadə. Böyük ideallar şairi, B., Gənclik, 1973.
4. Əkrəm Cəfər. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü. Bakı, Elm, 1977.
5. M. İracoğlu, Ə. Hüseynli. Əruz necə öyrətməli. Bakı, Tural, 2004, s.91-109.
6. M. İracoğlu, Ə. Hüseynli. Əruz testləri. Bakı, Nurlan 2006, s.235.
7. M. İracoğlu. Azərbaycan şeirinin vəzn və evfoniya problemləri, Bakı, Nurlan 2008.
8. M. Əliyev. M. Fəraqi şerinin poetikası. B., Elm və təhsil, 2018;
9. Ç. Qəhrəmanov. Nəsimi Divanı leksikası, B, Azər nəşr, 1973.

Наргиз Алиева

Сравнительный анализ азербайджанских и иракских экземпляров тюркоязычного «Дивана» Насими

Издание Иракского Дивана И. Насими по латинской графике известным ученым проф. Г. Пашаевым вызывал большой интерес среди многочисленных поклонников по-

эта. Выявление Иракского Дивана дает возможность полностью восстановить художественное наследие всемирного известного поэта.

Ключевые слова: *Иракский диван Насими, метрика аруз, бахр мунсари, группировка тафиле.*

Nargis Aliyeva

Comparative analysis of Azeri and Iraq copies of Nasimi's Divan in native language

Publishing Iraq divan by Nassimi in latin alphabet drew great interest of many readers of the poet. Revealing Iraq divan enables to restore the artistic heritage of the great poet who is popular over the world completely.

Key words: *Iraq Divan by Nassimi, aruz meter, bahr rajaz, bahr munsavi, grouping tafila.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.09.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 08.10.2019

Filologiya üzrə elmlər doktoru

Xuraman Hümmətova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.